

УДК 343.415 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.26>

Д. О. Колодін

кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної та господарської юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглядається питання кваліфікації кримінальних правопорушень проти виборчої системи України. Проводиться стислий аналіз основних практичних питань, які виникають в процесі кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень проти виборчої системи України, розкривається їх зміст та значення для постановлення вироку. Визначаються основні проблемні аспекти кваліфікації діянь на основі чинних кримінальних заборон у сфері охорони виборчого процесу, які вимагають відповідної реакції законодавця.

Неправильна оцінка ознак об'єктивної сторони кримінально караних діянь проти виборчої системи, стає причиною притягнення винних осіб до відповідальності за злочини, яких вони не вчиняли. Це в свою чергу завдає шкоди авторитету судових органів, що зумовлює необхідність дотримання теоретичних правил кваліфікації кримінально караних діянь і врахування узагальненої правозастосовної практики при здійсненні їх оцінки.

Обґрунтовується висновок, що постійний процес оновлення статей кримінального закону про кримінальні правопорушення проти виборчої системи не сприяє ефективному механізму реалізації заходів кримінально-правового впливу у цій сфері народодовладдя. Часті законодавчі правки (по суті щоразу, коли в країні мають місце вибори того чи іншого виду), відсутність чітких уніфікованих узгоджених дефініцій та одностійності судового підходу призводить до неоднакового правозастосування, тривалих судових процесів, процедур оскарження та різночитання правового змісту різними судовими інстанціями, що у своїй сукупності призводить до широко ряду проблем при провадженні кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень проти виборчої системи України.

Ключові слова: вибори, виборча система України, кваліфікація, кримінально-правова кваліфікація, кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення проти виборчої системи України.

Постановка проблеми. Правова оцінка порушення виборчих прав має ґрунтуватися на відповідності вчиненого діяння в об'єктивній діяльності та галузевих правових принципах. Належна реакція на правопорушення у виборчій сфері має бути застосування заходів державного примусу та відповідних стягнень з особи, яка вчинила таке посягання. Одним із складних аспектів практичної реалізації відповідальності за вчинення кримінально караних діянь проти виборчої системи України є їх правильна кваліфікація та розмежування з адміністративними деліктами.

Правильна кримінально-правова кваліфікація кримінально караного діяння є основою законного вироку. Багато авторитетних дослідників галузі кримінального права, серед яких М.Й. Коржанський, А.А. Музика, В.О. Навроцький, А.В. Савченко обґрунтовували у своїх працях важливість правильної оцінки діяння особи.

Метою даної статті є аналіз теоретичних та практичних проблем кваліфікації кримінальних правопорушень проти виборчої системи України.

Основний виклад матеріалу. Юридична кваліфікація «розглядається як визначення певним суб'єктом правового змісту окремої фактичної ситуації. Таке розуміння дозволяє визнати її відносно самостійним соціально-правовим явищем,

яке має власний («внутрішній») зміст і водночас взаємодіє (може взаємодіяти) з іншими компонентами соціально-правової дійсності» [1, с. 135-138].

З точки зору В.О. Навроцького, «кримінально-правова кваліфікація – це оцінка діяння, яке заподіяло чи могло заподіяти істотну шкоду, та характеризується рисами кримінальної протиправності, що полягає у визначенні того, якою статтею (частиною, пунктом статті) кримінального закону передбачене це діяння» [2].

Для кваліфікації велике значення має не лише встановлення фактичних обставин справи, а й розподіл тих фактів, яким притаманні об'єктивно визначені, передбачені законом правові ознаки та їх конкретизація [3, с. 47]. Відтак у теорії кримінального права «розрізняють дві підстави кваліфікації кримінальних правопорушень – фактичну та юридичну» [4, с.152]. Фактичною підставою кваліфікації кримінального правопорушення є «інформація про вчинене суспільно небезпечне діяння, що стала відомою правоохоронним органам і яку вони здобули в законному порядку» [5, с. 44]. Юридичною підставою слід вважати «кримінально-правову норму, що передбачає узагальнені, типові ознаки злочинного діяння» [6, с. 171].

Поняття кримінально-правової кваліфікації також характеризується такими найважливішими рисами, як зміст і об'єм, де зміст розкривається за допомогою його визначення та вимагає виділення і проведення характеристики істотних, необхідних і достатніх ознак кримінально-правової кваліфікації.

Отже, об'єктом кримінально-правової кваліфікації слід вважати вчинене особою діяння, ознаки якого (об'єктивні та суб'єктивні) мають подібність, схожість (формально співпадають) з ознаками діяння, склад якого визначений законодавцем у статті (частині статті чи її пункті) Особливої частини КК України як кримінальне правопорушення.

Кваліфікація кримінальних правопорушень проти виборчої системи становить собою правову оцінку кримінально караного посягання, яке заподіяло чи могло заподіяти шкоду суспільним відносинам у сфері реалізації виборчих прав громадян,

відносин між людьми у процесі їх спільної діяльності по формуванню владних виборчих органів та органів публічної влади в Україні.

Першим складним питанням при практиці застосування кримінальних заборон у сфері охорони виборчої системи є питання розмежування перешкоджання здійсненню виборчого права від порушення порядку ведення передвиборчої агітації; фальсифікації виборчих документів від порушення порядку виготовлення виборчих бюлетенів, ненадання копій виборчого протоколу, невиконання рішення виборчої комісії, порушення порядку опублікування документів, пов'язаних з підготовкою і проведенням виборів тощо.

При здійсненні кримінально-правової кваліфікації даного кримінального правопорушення варто брати до уваги, що кримінальне правопорушення є закінченим з моменту перешкоджання, тобто здійснення протиправного впливу на свідомість потерпілої особи, незалежно від того, чи досяг винний бажаного результату під час виборів чи ні.

Окремо слід звернути увагу на перешкоджання здійсненню виборчого права у формі ухилення члена виборчої комісії від роботи комісії без поважних причин, що полягає у фактичному блокуванні можливості здійснення активного виборчого права, неможливості реалізації свого голосу або обліку відданого голосу у виборчому процесі. У зазначеному контексті виникає питання в частині визначення «поважних причин». Видається, що дана обставина є достатньо суб'єктивною та з «розмитими межами», адже відсутність чіткого формулювання у дефініції норми залишає широке поле для надмірного суб'єктивізму в даному визначенні. Така ситуація вимагає належного унормування, встановлення чіткого формулювання, фіксації належним чином

Кваліфікований та особливо кваліфікований склади перешкоджання здійсненню виборчого права передбачають перешкоджання вільному здійсненню громадянином його виборчого права, перешкоджання діяльності іншого суб'єкта виборчого процесу, члена виборчої комісії або офіційного спостерігача при виконанні ними своїх

повноважень більш небезпечними способами: із застосуванням насильства, знищенням чи пошкодженням майна, погрозою їх вчинення або із поєднанням альтернативних ознак: вчинення за попередньою змовою групою осіб, членом виборчої комісії чи іншою службовою особою з використанням її службового становища.

Одним із найпоширеніших кримінальних правопорушень проти виборчої системи є незаконне використання виборчого бюлетеня для голосування або голосування виборцем більше ніж один раз кримінальне правопорушення, передбачене ст. 158-1 КК України, яке містить широкий перелік альтернативних діянь, що утворюють як основний, так і його кваліфікований склад. Варто відмітити, що об'єктивна сторона голосування більше ніж один раз вже за своєю сутністю передбачає незаконні маніпуляції із виборчими бюлетенями шляхом проставлення відміток за кандидата, що формально пошкоджує предмет кримінального правопорушення. Спрямування діяння орієнтоване на реалізацію права голосу через отримання кількісної переваги над суперниками.

При кваліфікації діяння, передбаченого ст. 158-1 КК України, слід взяти до уваги, що під пошкодженням виборчої документації у теорії кримінального права розуміють «приведення виборчої документації у частково непридатний стан, який затрудняє чи унеможлиблює її використання за призначенням, тобто для верифікації результатів виборів» [7, с. 66].

Складнощі при кваліфікації зазначеної групи кримінальних правопорушень виникають, в тому числі, через бланкетний характер значної частини відповідних статей КК України, що вимагає ґрунтовних знань виборчого законодавства. Наприклад, це стосується понятійного апарату та ключових визначень, зокрема це стосується визначення виборчої документації. Так, у ст. 158-2 КК України законодавець пропонує визначення виборчої документації, наводячи відповідний перелік можливих документів. Однак, розуміння, що собою представляють дані документи вимагає звернення до галузевого законодавства та відповідного його трактування. Особливо, коли мова йде про «інші документи, що приймаються (складаються) виборчими

комісіями та/або подаються до виборчих комісій під час виборчого процесу та підлягають зберіганню після проведення виборів у державних архівних установах або в Центральній виборчій комісії України».

Таким документом це може бути «паперовий чи електронний документ, який складається в процесі виборчого процесу і підробка якого та інші незаконні дії стосовно нього можуть безпосередньо вплинути на результати виборів: списки виборців, контрольні талони бюлетенів, посвідчення кандидатів у народні депутати тощо» [8, с. 263].

Для визначення, що саме за документ підлягає даному визначенню вимагається звернення до значної кількості нормативних актів, в тому числі, це можуть бути певні документи організаційно-правового характеру, які винесені ЦВК, які, до речі, можуть мати місце кожен епізод виборів того чи іншого виду в державі, що, безперечно, ускладнює процес кримінально-правової кваліфікації.

З цього приводу у науковій літературі зазначається, що «необхідним є визначення найширшого переліку виборчих документів, який би включав постанови, протоколи, акти виборчих комісій, заяви та подання членів виборчої комісії чи комісії з референдуму, кандидатів на виборах, представників чи уповноважених осіб політичної партії, місцевої організації політичної партії, довірених осіб кандидата на виборах або офіційних спостерігачів, що складаються та/або подаються до виборчих комісій в межах виборчого процесу, що унеможливило би забезпечення належного розслідування випадків фальсифікації актів виборчих комісій та документів, які подаються до цих комісій кандидатами, політичними партіями, їх місцевими організаціями [9]».

Досліджуючи питання кваліфікації розголошення таємниці голосування, варто враховувати, що «не утворює складу цього кримінального правопорушення добровільне повідомлення виборцем чи учасником референдуму іншим особам про свій вибір, наприклад, своїм родичам чи знайомим, а також при відповідях працівникам установ, що проводять соціологічні опитування (так звані екзит-поли)» [8, с. 281-282]. При

цьому, як зазначається, «саме по собі оприлюднення інформації про свій вибір не підпадає під ознаки складу порушення таємниці голосування, однак форма, в якій така інформація подається в день голосування може становити інше правопорушення у вигляді агітації поза визначеними законодавством строками» [10].

Також, варто відмітити, що беручи до уваги офіційні пояснення національної судової практики [11], якщо у складі кримінального правопорушення окремі його складові дій містять ознаки та прояви іншого посягання, то відповідно варто в таких ситуаціях звертатися до правил кваліфікації за сукупністю діянь.

Окремої уваги заслуговує питання кримінально-правової кваліфікації підкупу виборця. Як зауважує С.В. Якімова, «підкуп виборця, учасника референдуму є різновидом підкупу, а оскільки підкуп загалом є кримінально караним корупційним правопорушенням, то згідно з правилами формальної логіки, відповідно і його різновид у сфері реалізації виборчих прав також доцільно розглядати як корупційне правопорушення». При цьому, на думку вченої, «існує розбіжність у визначенні переліку корупційних правопорушень у положеннях чинного кримінального законодавства України, де бракує посилання на ст. 160 КК України» [12, с. 461].

Взагалі підкуп становить кримінально каране посягання, яке включає в себе сукупність взаємопов'язаних актів суспільно небезпечної поведінки щодо пропозиції, обіцянки чи передачі неправомірної вигоди з однієї сторони, та прийняття такої пропозиції, обіцянки або одержання її, з іншої, за виконання акту певної поведінки, що обумовлена можливостями її спеціального статусу в силу або навпаки утримання від виконання певних дій тощо.

Аналіз змісту кримінальної заборони дає підстави погодитися з фахівцями, які зазначають, що «не всі сторони виборчого процесу є службовими особами: підкуп багатьох категорій учасників виборчого процесу (кандидатів на виборні посади, довірених осіб кандидатів, офіційних представників та уповноважених осіб партій чи блоків, «рядових» членів окружних (територіальних) та дільничних виборчих

комісій, членів ініціативних груп референдуму, членів комісій з референдуму, офіційних спостерігачів від партій чи блоків, кандидатів, громадських організацій, іноземних держав та міжнародних організацій) не утворює складу кримінального правопорушення, що може призвести до неповної криміналізації» [8, с. 303].

Видається, що вирішенням певної складової цієї проблеми може бути нормативне узгодження переліку спеціальних суб'єктів, характерних для кримінальних правопорушень проти виборчої системи України, передбачених нині чинними ст.ст. 157-160 КК України.

Висновки. Отже, постійний процес оновлення статей кримінального закону про кримінальні правопорушення проти виборчої системи не сприяє ефективному механізму реалізації заходів кримінально-правового впливу у цій сфері народовладдя. Часті законодавчі правки (по суті щоразу, коли в країні мають місце вибори того чи іншого виду), відсутність чітких уніфікованих узгоджених дефініцій та одноманітності судового підходу призводить до неоднакового правозастосування, тривалих судових процесів, процедур оскарження та різночитання правового змісту різними судовими інстанціями, що у своїй сукупності призводить до широко ряду проблем при провадженні кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень проти виборчої системи України.

В той же час, у переважній своїй більшості, зміни до кримінальних заборон у сфері виборчого процесу не були викликані необхідністю врахування рекомендацій Ради Європи та імплементацією міжнародно-правового досвіду боротьби із посяганнями у виборчій сфері, а реалізувалися переважно за рахунок внесення змін до окремих структурних частини статей за рахунок викладу їх у новій редакції. Така динаміка змін регулятивного законодавства вимагає значно більшої уваги та ресурсозатрат суб'єктів кваліфікації, оскільки ознаки зазначеної групи кримінальних правопорушень сформульовано у банкетних диспозиціях без дотримання послідовного використання понятійного апарату, а інколи й з дублюванням змісту.

Список використаної літератури:

1. Шапченко С.Д. Юридична кваліфікація як соціально-правове явище та деякі її загальнотеоретичні аспекти. *Вісник Академії адвокатури України*. 1(17). 2010. С. 135-138.
2. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
3. Короленко М.П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 172 с.
4. Устрицька Н.І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.
5. Савченко А.В., Кришевич О.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України / За заг. ред. В. І. Шакуна. Київ: Алерта, 2012. 160 с.
6. Навроцький В.О. Провокація хабара як можливий спосіб боротьби з корупцією. *Вісник Академії правових наук*. 1998. № 4. С. 157-162.
7. Антипов В.І., Топчій В.В. Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні права. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 116 с.
8. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
9. Узагальнені пропозиції за результатами регіональних обговорень стану розслідування злочинів на чергових місцевих виборах-2015. URL: <https://www.opora.ua.org/report/vybory/mistsevi-vybory/mistsevi-vybory-2015/43697-uzahalneni-propozytsii-za-rezultatamy-rehionalnykh-obhovoren-stanu-rozsliduvannia-zlochyniv-na-cherhovyykh-mistsevykh-vyborakh-2015>
10. Деякі питання порушення таємниці голосування: досвід попередньої виборчої кампанії та практика ЄСПЛ. URL: <https://www.opora.ua.org/blog/vybory/vyborchi-ombudsmeni/18841-deiaki-pitannia-porushennia-taiemnitSIGolosuvannia-dosvid-poperednoyi-viborchoyi-kampaniyi-ta-praktika-espl>
11. Постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 р. № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/v0007700-10>
12. Якимова С. В. Родові та видові ознаки підкупу, у зв'язку з реалізацією виборчих прав, за кримінальним законодавством України URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/31535/1/76-459-463.pdf>

Kolodin D. Separate issues of the qualification of criminal offenses against the electoral system of Ukraine

The article examines the issue of qualification of criminal offenses against the electoral system of Ukraine. A brief analysis of the main practical issues that arise in the process of criminal-legal qualification of criminal offenses against the electoral system of Ukraine is carried out, their content and significance for sentencing is revealed. The main problematic aspects of qualification are determined on the basis of current criminal prohibitions in the field of protection of the election process, which require an appropriate reaction of the legislator.

Incorrect assessment of the signs of the objective side of criminally punishable acts against the electoral system becomes the reason for bringing guilty persons to justice for crimes they did not commit. This, in turn, harms the authority of judicial bodies, which makes it necessary to observe the theoretical rules for the qualification of criminally punishable acts and to take into account the generalized law enforcement practice when evaluating them.

It is assumed that the constant process of updating the articles of the criminal law on criminal offenses against the electoral system does not contribute to an effective mechanism for the implementation of measures of criminal and legal influence in this sphere of people's power. Frequent legislative amendments (essentially every time an election of one kind or another is held in the country), the lack of clear, unified, agreed definitions and the uniformity of the judicial approach lead to unequal application of the law, lengthy court processes, appeal procedures and different readings of the legal content by different courts, which in its totality leads to a wide range of problems in the criminal-law qualification of criminal offenses against the electoral system of Ukraine.

Key words: elections, electoral system of Ukraine, qualification, criminal legal qualification, criminal offenses against the electoral system of Ukraine.